

UDC: 343.10(045)(575.1)

ISH YURITISHNI ISTISNO QILUVCHI HOLATLARNING HUQUQIY TARTIBGA SOLINISH MUAMMOLARI

Ataniyazov Jasurbek Kurbanbayevich,

O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti
Oliy ta'limdan keyingi ta'lim fakulteti doktoranti, kapitan

ORCID: 0000-0003-39-53-3800

e-mail: jasurbekataniazov91@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada ish yuritishni istisno qiluvchi holatlarning huquqiy tartibga solinishi muammolari amaliy jihatdan tadqiq etilgan. Shuningdek, maqolada tergovga qadar tekshiruv natijasi yuzasidan amaliyotda qabul qilinayotgan jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish qarorlarining O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksi 84-moddasining "Ayblilik to'g'risidagi masalani hal qilmay turib, jinoyat ishini tugatish uchun asoslar" deb nomlanganligi va uning asoslariga qanchalik mosligi hamda vujudga kelayotgan kollizion holatlar o'rganilgan. Maqolada jinoyat protsessida rehabilitatsiya etiluvchi asoslarning alohida bobda aks ettirilishi zarurati, mazkur asoslarning esa ish yurituvni istisno qiluvchi holatlar normasida belgilanishi lozimligi borasida fikrlar bildirib o'tilgan. Shuningdek, maqolada xorij davlatlarining jinoyat-protsessual qonunchiligida aks etgan jinoyatga oid ishlarni rad etish va tugatish asoslarining mazmuni va afzalliklari o'rganilgan. Tadqiqotda analiz, sintez, induksiya, deduksiya, qiyosiy-huquqiy tahlil kabi metodlar qo'llangan. Tadqiqot ishida ilg'or xorijiy tajriba, ilmiy-nazariy qarashlar va tergov hamda sud amaliyoti o'rganilgan bo'lib, buning natijasi o'laroq O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksiga tegishli o'zgartirish va qo'shimchalar kiritish bo'yicha taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: ayblilik, jinoyatga oid ish, qo'zg'atish, tugatish, rad etish, ish yurituvni istisno qiluvchi holatlar, rehabilitatsiya.

ПРОБЛЕМЫ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ОБСТОЯТЕЛЬСТВ, ИСКЛЮЧАЮЩИХ ПРОИЗВОДСТВО ПО ДЕЛУ

Атаниязов Жасурбек Курбанбаевич,

капитан, докторант факультета послевузовского образования
Университета общественной безопасности
Национальной гвардии Республики Узбекистан

Аннотация. В данной статье с практической точки зрения исследованы проблемы правового регулирования обстоятельств, исключающих делопроизводство. В статье также изучается степень соответствия принятых на практике по результатам доследственной проверки решений об отказе в наблюдении за уголовным делом по основаниям для прекращения уголовного дела без решения вопроса о виновности статьи 84 Уголовно-процессуального кодекса Республики Узбекистан, а также возникающие коллизионные обстоятельства. В статье были высказаны мнения о том, что реабилитируемые основания в Уголовно-процессуальном кодексе должны быть отражены в отдельной главе, а эти основания должны быть установлены в норме обстоятельств, исключающих производство по делу. Также в статье исследуется содержание и преимущества оснований для отказа и прекращения уголовных дел, что нашло отражение в Уголовно-процессуальном законодательстве зарубежных государств. В исследовании

использовались такие методы, как анализ, синтез, индукция, дедукция, сравнительно-правовой анализ. В исследовательской работе были изучены передовой зарубежный опыт, научно-теоретические взгляды, следственная и судебная практика, в результате чего были выработаны предложения и рекомендации по внесению соответствующих изменений и дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан.

Ключевые слова: виновность, уголовное дело, возбуждение, прекращение, отказ, исключаящие производство по делу обстоятельства, реабилитация.

PROBLEMS OF LEGAL REGULATION OF CIRCUMSTANCES EXCLUDING PROCEEDINGS IN THE CASE

Ataniyazov Jasurbek Kurbanbaevich,

Doctoral student of the Faculty of Postgraduate Education,
University of Public Security of the Republic of Uzbekistan, Captain

Abstract. In this article, the problems of legal regulation of circumstances excluding proceedings are investigated from a practical point of view. The article also examines the degree of conformity of decisions taken in practice based on the results of a pre-investigation check to refuse to monitor a criminal case with the grounds for terminating a criminal case without resolving the issue of guilt of Article 84 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan, as well as conflicting circumstances that arise. The author expresses the opinion that the rehabilitated grounds in the Criminal Procedure case should be reflected in a separate chapter, and these grounds should be established in the norm of circumstances precluding the proceedings. The article also examines the content and advantages of grounds for refusal and termination of criminal cases, which is reflected in the Criminal Procedure legislation of foreign states. The study used such methods as analysis, synthesis, induction, deduction, comparative legal analysis. In the research work, advanced foreign experience, scientific and theoretical views, and investigative and judicial practice were studied, as a result of which proposals and recommendations have been developed for making appropriate amendments and additions to the Criminal Procedure Code of the Republic of Uzbekistan.

Keywords: guilt, criminal case, initiation, termination, refusal, circumstances excluding the proceedings, rehabilitation.

Kirish

Dunyoda jinoyat ishlari bo'yicha ish yurituvini yanada insonparvarlashtirish masalalarini tadqiq qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Inson huquq va erkinliklarini himoya qilish, harbiy xizmatchilarning jinoyat subyekti sifatidagi huquqlarini ta'minlash maqsadida qo'shimcha kafolatlarni belgilash, sudga qadar ish yurituvini yanada insonparvarlashtirishga qaratilgan yangi institutlarni joriy etish hamda amaldagilarini kengroq qo'llashga erishish, ayrim jinoyat normalarini dekriminallashtirish, jinoyat sodir etilishining sabablari va shart-sharoitlarini bartaraf etish muhim hisoblanadi.

Mamlakatimizda sud-huquq sohasidagi islohotlarga alohida e'tibor qaratilayotganligi, xususan, ishni sudga qadar yurituv bosqichida ayblilik masalasini hal etmay turib, ishni tugatish, shu jumladan, yarashuv munosabati bilan jinoiy javobgarlikdan ozod qilish institutini kengaytirish zarurati ushbu islohotlarda alohida o'rin egallagan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi Farmonida amalga oshirishga oid davlat dasturining yettita ustuvor yo'nalishidan biri bo'lgan, mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini

taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga aylantirish yo'nalishidagi aynan 14-maq-sadda "Qonun ustuvorligi va konstitutsiyaviy qonuniylikni ta'minlash hamda inson qadrini ushbu jarayonning bosh mezoni sifatida bel-gilash" ko'rsatib o'tilgan.

Mazkur maqsadga erishish uchun ji-noyat, jinoyat-protsessual va jinoyat ijroiya qonunchiligini takomillashtirish siyosatini izchil davom ettirish, jinoiy jazolar va ularni ijro etish tizimiga insonparvarlik tamoyilini keng joriy etish masalalari O'zbekiston Res-publikasining huquqiy davlat sifatida jahon hamjamiyatida o'z o'rniga ega bo'lishi, shu-ningdek, mamlakatimizdagi har bir shaxs qadr-qimmatini uchun munosib qayg'urishi-ni amalidagi isboti sanaladi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi Pre-zidentining 2016-yil 21-oktabrdagi "Sud-huquq tizimini yanada isloh qilish, fuqa-rolarning huquq va erkinliklarini ishonchli himoya qilish kafolatlarini kuchaytirish cho-ra-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4850-sonli Far-monining 6-bandida tomonlarning yarash-ganligi munosabati bilan jinoiy javobgarlik-dan ozod qilish institutini kengaytirish ham-da jinoyat ishini qo'zg'atish faqat jabrlanuv-chining arizasiga ko'ra amalga oshiriladigan jinoyat tarkiblari ro'yxatini kengaytirish, 2018-yil 14-maydagi "Jinoyat va jinoyat-prot-sessual qonunchiligi tizimini tubdan tako-millashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3723-son qarori asosida qabul qilingan konsepsiyaning II bo'limida Jinoyat protsessi-da shaxs huquq va erkinliklarining ishonchli kafolatini ta'minlash mexanizmlarini takomil-lashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratil-gan.

Material va metodlar

Ma'lumki, ayblilik to'g'risidagi masalani hal qilmay turib, jinoyat ishini tugatish uchun asoslar O'zbekiston Respublikasi Jinoyat-protsessual kodeksining 84-moddasida na-zarda tutilgan.

Shaxslarning jinoiy qilmishlari bo'yicha ish yuritishni rad etish yoki tugatishda ji-

noyat protsessual qonunchilikda vujudga kelayotgan kollizion holatlarni bartaraf qi-lish zarur bo'lgan bir qancha masalalar mav-jud. Xususan, Jinoyat-protsessual kodeksi 84-moddasining "ayblilik masalasini hal et-may turib, jinoyat ishini tugatish" deb nom-lanishi, fikrimizcha, nomaqbul va ushbu fikri-mizni asoslash hamda mazkur muammolar yechimi yuzasidan takliflarni ilgari surishga harakat qilamiz.

Tadqiqot natijalari

B. Murodovning fikriga ko'ra, JPKning 84-moddasi "Ayblilik to'g'risidagi masalani hal qilmay turib, jinoyat ishini tugatish uchun asoslar" deb nomlanganligi nazariy jihatdan ham, surishtiruv, tergov va sud amaliyotida ham turlicha tushunilishiga sabab bo'layot-ganligi ushbu moddada belgilangan asos-larning talab darajasida qo'llanishiga to'siq bo'lmoqda. Professor "Jinoyat-protsessual qonun normalarining to'g'ri qo'llanishi va aybsiz shaxslarning qonunga xilof ravish-da javobgarlikka tortilmasligini ta'minlash uchun jinoyat ishini tugatish institutini rea-bilitatsiya qilinadigan va rehabilitatsiya qilin-maydigan asoslarga ajratish orqali tasniflash lozim" [1, 33-b.], deb ta'kidlaydi.

Albatta, professor B. Murodovning fikrlari o'rinli. Uning ushbu tasnifi asosan jinoyat ishini yuritish davomida qo'llanishi haqida. Ya'ni mazmunan jinoyat ishi masalasi JPK-ni-ning 322-moddasida nazarda tutilgan sa-bab va asoslar aniqlangach, mazkur kodeks-ni-ning 321-moddasiga asosan, jinoyat ishi qo'zg'atish to'g'risida qaror qabul qilina-di va ushbu ish jinoyat ishi deya yuritiladi. B. Murodov ilgari surayotgan tasniflash ush-bu jinoyat ishi qo'zg'atish bosqichidan keyin-gi va uning natijasiga qadar bo'lgan bosqich-da yakunlanishidir. Aynan biz e'tibor qilayot-gan normaning nomlanishi va mazmunidagi jihat, ya'ni jinoyat ishini tugatish – jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish vakolatini o'zida qamrab olmasligidadir.

Shu bilan birga, yuqorida B. Murodovning Rossiya Federatsiyasi jinoyat-protsessual

qonunchiligi singari jinoyat ishlari bo'yicha ish yurituvining reabilitatsiya qilinuvchi va reabilitatsiya etilmaydigan asoslarga ko'ra tasniflashiga qo'shilmasligimiz sababi JPKning 84-moddasi 1-qismi 4–5-bandlarida nazarda tutilgan asoslarni qo'llashda reabilitatsiya qilinmaydigan asoslar emasligini ko'rsatadi. Ya'ni bunda shaxs muqaddam sodir etgan jinoiy qilmishi uchun qayta javobgarlikka tortilmasligini ifodalaydi xolos.

Sh. Berdiyev esa JPKning 84-moddasini "Jinoyat ishini tugatish asoslari" deb nomlash zarurligi, shundagina uning mazmuni xalqaro huquq normalari hamda JKning 4-, 9-, 10- va 16-, JPKning 2- va 23-moddalari talablariga muvofiq kelishi, JPK 22-moddasining birinchi qismidagi haqiqatni aniqlash talabining yanada mustahkamlanishini kafolatlashini aytadi [2, 155-b.]. Ushbu fikrlarda JPKning mazkur asoslarga ko'ra, jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish bilan bog'liq munosabatlarni ham qamrab olishi lozimligini inobatga olmaganligini e'tirof etish kerak.

B.R. Tursunov, M.H. Rustambayev va D.M. Mirazovlarning fikriga ko'ra, "Jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish protsessual faoliyatning inkor etilganligi va oraliq emas, yakuniy xususiyatga ega bo'lganligi bois jinoyat belgilari yo'qligi haqidagi ishonchli ma'lumotlar yoki jinoyat ishi bo'yicha ish yuritishni inkor etuvchi boshqa holatlar yoxud uni qo'zg'atish bosqichidayoq jamoat ta'sirini qo'llashning o'zi yetarli ekanligi haqidagi xulosa asosida amalga oshiriladi" [3, 238-b.].

Mazkur fikrlarning ish yuritishni rad etish to'g'risidagi ta'riflarida universallikni ko'rishimiz mumkin, ya'ni ta'rif o'zida jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish, jinoyat belgilari yo'qligi va ish yuritishni istisno qiluvchi holatlarda qo'llanishi, shu bilan birga, JPKning 334-moddasida nazarda tutilgan jamoatchilik ta'siri, ma'muriy, intizomiy javobgarlik qo'llashni ham qamrab oladi.

A. Yuldoshbekov ham tergovga qadar tekshiruv natijasiga ko'ra, JPKning 84-moddasiga asoslanib, ish yuritishni rad qilish protses-

sual xato ekanligini bildirib, bunda normaga tergovga qadar tekshiruvni o'zida qamrab olishi lozim bo'lgan qo'shimcha va o'zgartirish kiritishni taklif qilgan [4, 157–162-b.].

Xorijiy olimlardan F.Y. Vasilev jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish masalasida jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish uchun barcha asoslar reabilitatsiya qiluvchi va reabilitatsiya qilinmaydigan asoslarga bo'lib o'rganilishi kerakligini ta'kidlab, quyidagicha xulosaga kelgan, ya'ni "jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish instituti deganda dastlabki tergov organlarining jinoyat ishini qo'zg'atish uchun qonunda nazarda tutilgan asoslarning yo'qligi yoki jinoyat ishi qo'zg'atishni istisno qiladigan holatlar mavjudligi sababli jinoyat ishini qo'zg'atishning mumkin emasligi to'g'risida protsessual qaror qabul qilish bo'yicha faoliyatini tartibga soluvchi o'zaro bog'liq huquqiy normalar majmuyi tushuniladi" [5, 14-, 18-b.].

Bu borada rus olimining Rossiya Federatsiyasi jinoyat-protsessual qonunchiligi va milliy jinoyat-protsessual qonunchiligimizda o'zaro o'xshash jihatlar borligi sababli mazkur fikrlariga qo'shilgan holda jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish qarori nafaqat o'zida jinoyat elementlarining mavjud emasligi, balki jinoyat ishini qo'zg'atishni istisno qiluvchi holatlarni qamrab oluvchi jinoiy protsessual normalar majmuyi ekanligi bilan ham xarakterli ekanini e'tirof etish lozim.

Professor D.M. Mirazov "Shuni e'tiborga olish lozimki, jinoyat ishi yuritishni istisno etuvchi holatlarni jinoyat ishini qo'zg'atish bosqichida har doim ham aniqlab bo'lmaydi. Ko'pincha ular o'tkazilgan surishtiruv yoki dastlabki tergov natijasida muayyan shaxsni ayblanuvchi tariqasida ishga jalb etgandan so'nggina ma'lum bo'ladi. Shu bois dastlabki materiallarda jinoyat alomatlari mavjudligini ko'rsatuvchi yetarli ma'lumotlar ko'zga tashlansa, garchi tergov davomida jinoyat ishini tugatishni talab etuvchi holatlar aniqlangan taqdirda ham jinoyat ishini qo'zg'atish qonuniy va asosli bo'ladi" [6, 309–310-b.], deb fikr bildiradi.

Albatta, olimning fikrlari o'rinli. Jinoyat ishi qo'zg'atilishi barcha protsess ishtirokchilarini jalb etgan holda jami resurslarni katta e'tibor bilan holatlar va vaziyatga huquqiy baho berish ma'nosida to'liq amalga oshirishga xizmat qiladi. Biroq bugungi kunda ijtimoiy munosabatlarning jadal sur'atlarda rivojlanayotganligi va vaqt hamda resurslar sarfini optimallashtirish masalalari dolzarbligi ortayotganligi, shu bilan birgalikda, jinoyat-protsessual munosabatlarda shaxslarning dispoziitiv huquqlarini qo'llash doirasi kengayib borayotganligini ham inobatga olish zarur.

Jinoyat ishi qo'zg'atishni rad etish – protsessual harakat hisoblanib, keyingi ish yurituvini istisno etadi. Ish yuritishni rad etish JPKning 83-moddasiga ko'ra amalga oshirilgan taqdirda shaxsga hech qanday huquqiy oqibatlarining qo'llanmasligi va uning asosligi to'liq o'rganib bo'lingach, ushbu holat yoki vaziyat yoxud shaxsning mazkur harakatlariga baho berish uchun qayta to'xtalmasligi bilan ifodalanadi. Shu bilan birga, jinoyat-protsessual qonunchilik ish yuritishni istisno qiluvchi holatlarni ham nazarda tutgan bo'lib, unga ko'ra JPKning 84-moddasi ayblilik masalasini hal etmay turib, jinoyat ishini tugatish uchun asoslarga havola qiladi. Ya'ni shaxsning harakatlarida to'liq jinoyat alomatlari mavjudligi ko'rinib turgan bo'lsa-da, biroq mazkur normada ko'rsatilgan asoslarning mavjudligi jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish to'g'risida qaror qabul qilishni taqozo etadi, albatta, bundan shaxsning roziligini olish lozim bo'lgan hollar mustasnodir. Masalan, surishtiruvchining tergovga qadar tekshiruv harakatlari olib borilayotgan holat bo'yicha shaxsni javobgarlikka tortish muddati o'tib ketganligi yuzasidan jinoyat ishi qo'zg'atishni rad etish qarorini qabul qilishi bunga misol bo'la oladi.

Shuningdek, jinoyat ishini yuritishni istisno etuvchi holatlar, ya'ni JPKning 333-moddasiga bergan vakolatga ko'ra, JPKning 84-moddasi birinchi qismining 1-

3- va 8-bandlarida nazarda tutilgan holatlar aniqlangan taqdirda tergovga qadar tekshiruvni amalga oshiruvchi organning mansabdor shaxsi, surishtiruvchi, tergovchi yoki prokuror jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish to'g'risida qaror chiqarishi belgilab qo'yilgan. Bu esa, o'z navbatida, JPK 84-moddasining "Ayblilik to'g'risidagi masalani hal qilmay turib, jinoyat ishini tugatish uchun asoslar" deb nomlanishiga ziddir.

Mantiqan tahlil qiladigan bo'lsak, O'zbekiston Respublikasi JPK ning ba'zi normalari mazkur ayblilik masalasini hal etmay turib, jinoyat ishini tugatishda jinoyat ishi qo'zg'atish shart emasligiga urg'u berayotganligini kuza-tishimiz mumkin.

Chunonchi, JPKning 29-moddasida sud amnistiya aktiga asosan, jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilish to'g'risidagi iltimosnomasini ko'rib chiqishda vakolatli ekanligini ko'rsatmoqda. Ya'ni sud mazkur ayblilik masalasini hal etmay turib, jinoyat ishini tugatish asoslariga murojaat qilgan holda hali jinoyat ishi hisoblanmagan tergovga qadar tekshiruv hujjatlari yuzasidan sudga taqdim etilgan hujjatlar bo'yicha jinoyat ishini qo'zg'atishni rad qilishi to'g'risidagi iltimosnomani ko'rib chiqadi.

Shu bilan birga, yana bir holatda, ya'ni JPKning 84-moddasi 1-qismi 6-bandiga e'tibor qaratsak, "ish faqat jabrlanuvchining shikoyati bilan qo'zg'atiladigan hollarda uning shikoyati bo'lmasa", ya'ni mantiqan jabrlanuvchining hali shikoyati mavjud emas va faqatgina mazkur shikoyatning mavjudligi jinoyat ishini qo'zg'atishning zaruriy sharti hisoblanadi. Demak, bu holatda faqatgina tergovga qadar tekshiruv natijasiga ko'ra qaror qabul qilishni taqozo etadi va mazkur band jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish lozimligini ko'rsatib, normaning jinoyat ishini tugatish asoslari deb nomlanishiga ziddir. Binobarin, qonunchilik JPKning 322-moddasida nazarda tutilgan sabab va asoslar aniqlangach, mazkur kodeksning 321-moddasiga asosan, jinoyat ishi qo'zg'atish to'g'risida qaror qabul

qilinganidan so'ng jinoyat ishi deb yuritilishini belgilab qo'ygan.

Tadqiqot natijalari tahlili

Amaliyotda mazkur normani qo'llashda uning nomlanishi bir qator muammolarni keltirib chiqarmoqda, xususan, bir toifa mansabdor shaxslar to'g'ridan to'g'ri tergovga qadar tekshiruv natijasi bo'yicha jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etsa, boshqa bir toifa bunga mazkur norma vakolat bermasligini bildirib, tergovga qadar tekshiruv hujjatlari yuzasidan avval jinoyat ishi qo'zg'atib, shundan so'nggina mazkur normada nazarda tutilgan asoslarning biriga murojaat qilgan holda jinoyat ishini tugatish haqida qaror qabul qilishni qonuniy sanamoqdalar [7].

Bu borada olib borilayotgan tadqiqotlar va amaliyot shuni ko'rsatmoqdaki, norma-ning nomini o'zgartirish amaliyot uchun zaruratga aylangan, ya'ni ayblilik masalasini hal etmay turib, jinoyat ishini tugatish huquqiy jihatdan jinoyat ishi qo'zg'atilgandan so'ng ishni tugatishga vakolat beruvchi norma sanaladi va u ayblilik masalasini hal etmay turib, jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etishni o'zida qamrab ololmaydi, degan fikrdamiz.

Jinoyat-protsessual huquqi nazariyasida ish yurituvini rad etish yoki tugatishda jinoiy-huquqiy va jinoyat-protsessual asoslarga bo'lishni ilgari surgan olimlarning fikri e'tiborga sazovordir. Xususan, D.M. Mirazov, E.I. Bordilovskiy va O.A. Galustyan ish yuritishni rad etish yoki tugatish asoslarining jinoiy-huquqiy va jinoyat-protsessual asoslarga bo'linishi mantiqan to'g'ri ekanligini ta'kidlaydilar. Ularning fikricha, birinchi guruhni jinoiy-huquqiy qonunchilikda aks ettirilgan asoslar tashkil etishi lozim. Ushbu normalar, o'z mohiyatiga ko'ra, shaxs qilmishining jinoiyligi va jinoiy javobgarlikka tortilishini istisno etishini ko'rsatib tura-di. Protsessual asoslarga esa jinoyat sodir etilganligini ko'rsatuvchi barcha holatlar mavjudligi va tegishli jazoni qo'llash mumkin bo'lishiga qaramay, jinoyat-protsessual

qonun normalariga muvofiq, jinoyat ishining qo'zg'atilishi va belgilangan tartibda yuritilishini istisno etadigan va tugatilishini talab qiladigan maxsus asoslarni kiritadilar [8, 309–310-b; 9, 30–33-b; 10, 15–16-b].

JPKning 330-moddasida jinoyatga oid ma'lumotlarni ko'rib chiqish natijasida qabul qilinadigan qarorlar belgilangan bo'lib, unga ko'ra jinoyatga oid ma'lumotlar olingan yoki bunday ma'lumotlar bevosita aniqlangan har bir holatda quyidagi qarorlardan biri qabul qilinadi:

1) jinoyat ishini qo'zg'atish; 2) ishni qo'zg'atishni rad qilish; 3) ariza yoki xabarni tergovga tegishliligiga qarab yuborish.

O'zbekiston Respublikasi JPKda "jinoyatga oid" degan atama 16 marotaba qo'llangan bo'lib, ularning barchasida mazmuniga ko'ra mazkur jumla jinoyat protsessining sudga qadar ish yurituvning markazidagi tushuncha sifatida aks etgan. Ya'ni ushbu turdagi ishlar bo'yicha jinoyat ishi qo'zg'atiladi yoki ish qo'zg'atish rad etiladi yoxud mazkur ariza tegishliligiga ko'ra yuboriladi. Yuqoridagi norma mazmunini tahlil etsak, jinoyatga oid ma'lumotlar o'z mazmuniga ko'ra, JPKning 83–84-moddalariga asosan qabul qilinadigan qarorlar mazmunini belgilab qo'yganligi sababli mazkur norma asoslana-yotgan 83–84-moddalarni ham ushbu norma-ga muvofiqlashtirish nafaqat tahliliy tushunmovchiliklar, balki amaliyot bilan bog'liq muammolarning oldini oladi, deb o'ylaymiz.

Amaldagi JPK 83- va 84-moddalarining mohiyati jinoyat ishi bo'yicha ish yuritishini istisno etuvchi holatlarni nazarda tutadi. Shaxsni reabilitatsiya qilish masalasi – bu ish yuritish tugatilgan hollarda yuzaga kelgan oqibat bo'lib, mazkur masala JPKda alohida reabilitatsiya qilish tartibi belgilangan 7-bo'limda nazarda tutilgan. Shuningdek, JPKning 84-moddasi ayblilik masalasini hal qilmay tugatish yuzasidan normalarni belgila-da, aslida, qayd etilgan asoslarda shaxs (masalan, yarashuv, birinchi marta jinoyat sodir etgan shaxsning aybiga iqrar bo'lishi,

zararni qoplashi, amnistiya aktini qo'llash haqida iltimosnoma arz qilishi) aybiga iqrор bo'lishi, zararlarni bartaraf etishi kabi majburiyatni bajarishini talab etadi. Bu esa moddaning mazmuniga ziddir.

Mazkur taklif yuzasidan soha vakillari o'rtasida o'tkazilgan so'rovnomaда respondentlarning 47 foizi O'zbekiston Respublikasi JPKning 83-moddasi – reabilitatsiya va 84-moddasi – ayblilik masalasini hal qilmay turib, jinoyat ishini tugatish deb nomlanganligi har ikki asosga ko'ra, tergovga qadar tekshiruv hujjatlari bo'yicha jinoyat ishini qo'zg'atish rad etilganda, normaning nomi bilan ziddiyat keltirib chiqarishi va yuqoridagi taklif ushbu muammoga yechim sifatida xizmat qilishi mumkinligini e'tirof etadilar [10].

Xorijiy mamlakatlar qonunchiligi tahlil qilinganda ham ushbu asoslar JPKning aynan bir moddasida belgilanganligi aniqlandi. Jumladan, Germaniya (GFR) [10], Gruziya [11], Armaniston [12], Xitoy (XXR) [13], Yaponiya [14], Janubiy Koreya [15], Birlashgan Arab Amirliklari (BAA) [16] va Saudiya Arabistoni [17] kabi davlatlarning JPKlarida mazkur asoslar bitta normaga birlashtirilgan hamda reabilitatsiya bilan bog'liq masalalar alohida institut sifatida boshqa boblarda qayd etilgan.

Yuqoridagi fikrlar mazmunini tashkil etuvchi "reabilitatsiya" so'zining lug'aviy ma'nosiga to'xtalib o'tsak. Yuridik ensiklopediyalarda reabilitatsiya – (lotincha re-habilitatio: re – yana, habilitas – yaroqlilik, layoqatlilik; inglizcha rehabilitation – qayta tiklash) – fuqaroning ijtimoiy-siyosiy va fuqarolik huquqlarini sud yoki ma'muriy tartibda tiklash, davlat tomonidan unga nisbatan nohaq qo'llangan majburlov choralari yoki uning huquq va erkinliklarini boshqacha tarzda cheklash oqibatlarini bartaraf qilishdir [18, 380-b.].

Bundan tashqari, fanda bir qancha reabilitatsiya turlari tasniflanadi. Xususan, yuqorida qayd etganimiz yuridik reabilitatsiya, shuningdek, tibbiy, ijtimoiy va mehnat reabili-

tatsiyalari mavjud. Mazkur tushuncha tarixda ilk marotaba fransuz legisti Bleynanius [19, 224-b] tomonidan qo'llangan.

A. Orlova [20, 112-b.], N. Mirolyubov, A. Stukanov va P. Konstantinov [21, 106-b.] lar reabilitatsiya bu – jinoyat tarkibining yo'qligi sababli bir yoki bir guruh shaxslarning asoslanmagan ayblovlari bekor bo'lishi natijasida ularni oqlash va yo'qolgan aybsiz nomini tiklash bilan bog'liq munosabatlardan ekanligini e'tirof etib, reabilitatsiyaning amnistiya, afv etish, dekriminallashtirish, soxta va noto'g'ri ayblovlardan tufayli to'liq tiklash bilan farqlanishini bildirishgan.

Mazkur olimlar hali ochilmagan, ya'ni qo'zg'atilmagan jinoyat ishlari bo'yicha ish yuritishning rad etilishi va buning reabilitatsiya deb nomlanishi huquq nuqtayi nazaridan noto'g'ri ekanligini bildirishgan. Sababi, bunda davlat shaxsning hali jinoiy-huquqiy munosabatlarda biror huquqini cheklamagan bo'ladi.

Xulosalar

Yuqoridagi olimlarning fikrlariga qo'shilgan holda, tahlillar va tadqiqotlar natijasida quyidagi takliflarni ilgari surishni maqsadga muvofiq deb topdik. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi JPKning 83-84-moddalarini yaxlitlashtirish va ushbu normalarda ko'rsatilgan asoslarni yaxlit bitta normada aks ettirish, ilg'or xorijiy mamlakatlar jinoyat-protsessual kodeksidagi ish yuritishni rad etish va tugatish asoslarini milliy qonunchiligimizga muvofiq keluvchi asoslar bilan boyitgan holda "jinoyatga oid ishlarni yuritishni rad etish va tugatish asoslari" deb nomlash maqsadga muvofiq.

Bunda, eng avvalo, ish yurituvini istisno qiluvchi holatlar yaxlitlashtirish orqali yagona normaga birlashtiriladi hamda belgilangan asoslarning har biri bo'yicha ayblov mohiyatiga bog'liq holda shaxsga nisbatan resurslar sarfini ortiqcha sarf etmay (vaqt, ortiqcha protsessual va boshqa xarajatlar) tergovga qadar tekshiruvning o'zida hal etish imkoniyatini beradi. Shuningdek, ish yurituv-

ni rad etish yoki tugatish bilan bog'liq qarorlarning qabul qilinishi natijasida shaxsga nisbatan vujudga kelayotgan huquqiy oqibatning aniq belgilanishiga xizmat qiladi.

Bu kabi amaliyot barcha qo'shni mamlakatlarning jinoyat-protsessual qonunchiligida aks etgan. Misol uchun, Tojikiston Respublikasi JPKning 3-bobi "jinoyat ishlari bo'yicha ish yuritishni rad etish va tugatish uchun asoslar" [22], Qirg'iziston Respublikasi JPKning 27-moddasi "jinoyatga oid ish yurituvini istisno qiluvchi holatlar" [23], Qozog'iston Respublikasi JPKning 35-moddasi "ish yuritishni istisno qiluvchi holatlar" [24] deb nomlangan.

Shuningdek, Ozarbayjon Respublikasi JPKning 39-moddasi "jinoiy ta'qibni istisno qiluvchi holatlar" [25], Rossiya Federatsiyasi JPKning 24-moddasi esa "jinoyat ishini qo'zg'atishni rad etish va tugatish asoslari" [26] deb nomlangan holda asoslarning barchasi bitta normada yaxlit belgilangan. Bundan tashqari, boshqa ko'plab rivojlangan davlatlarning jinoyat-protsessual qonunchiligida ham mazkur norma yaxlit holatda aks etgan bo'lib, norma asoslarining aynan qaysilari o'z o'rnida reabilitatsiya etiluvchi asosligi alohida norma yoki mazkur normaning o'zida aks ettirilgan. Milliy protsessual qonunchiligimizdan farqli ravishda mazkur asoslarda xususiy va xususiy-ommaviy ishlarga

oid jinoyatlar rad etilgan yoxud tugatilgan hollarda mazkur asoslar reabilitatsiya qilinishi nazarda tutilgan.

Bundan tashqari, normaning nomini o'zgartirish va uni reabilitatsiya qiluvchi asoslar bilan birlashtirish orqali yaxlitlashtirish, xalqaro huquq standartlariga moslashtirish va shu yo'l bilan javobgarlikdan ozod etilgan shaxslarga nisbatan statistik kartochkalar to'ldirilishi orqali ma'lumotlar bazasida noo'rin ma'lumotlar qayd etilishining ham oldi olinishiga erishiladi, degan fikrdamiz.

Yuqoridagi ilmiy-tahliliy ma'lumotlardan shu narsa ma'lum bo'ladiki, amaliyot nuqtayi nazaridan normaga kiritishimiz zarur bo'lgan o'zgartirish va qo'shimchalar hamda xoriijiy tajribalardan milliy qonunchiligimizga tatbiq etishimiz lozim bo'lgan bir qancha jihatlar mavjud. Shu bilan birga, zamonaviy qarashlar jinoyat protsessida vaqtni tejash, tezkor, sifatli va adolatli qarorlar qabul qilish, buning zamirida esa, eng avvalo, yurtboshimizning "Inson qadri uchun" va "Inson manfaatlari oliydir" tamoyilini jinoiy-huquqiy sohaga yanada chuqurroq tatbiq qilishga sharoit yaratadi, degan fikrdamiz. Shu sababdan aynan jinoyat protsessida jinoyat ishi yurituvini boshlash yoki tugatishda ilg'or xalqaro standartlar va tajribani milliy qonunchiligimizga joriy etish muhim sanaladi.

REFERENCES

1. Murodov B.B. Jinojat ishini tugatish institutini takomillashtirish [Improvement of the institution of termination of a criminal case]. Abstract of Doctor's degree dissertation. Tashkent, 2018, 33 p.
2. Berdiyev Sh. Jinojat qonunlarining liberallashtirilishi jarayonida jinoiy javobgarlikdan ozod qilishni takomillashtirish muammolari [Problems of improving the release of criminal liability in the process of liberalization of criminal laws]. Doctor's degree dissertation. Tashkent, 2011, p. 155.
3. Tergovga qadar tekshiruv [Investigation until the investigation]. Tashkent, Military technical institute of the National Guard of the Republic of Uzbekistan, 2019, p. 238.
4. Yuldashbekov A. O'zbekiston Respublikasi sud-huquq sohasini rivojlantirishda jinoyat-protsessual qonunchiligini takomillashtirish masalalari [Issues of improvement of criminal-procedural

legislation in the development of judicial-legal sphere of the Republic of Uzbekistan]. *Juridik fanlar ahborotnomasi – Review of Legal Sciences*, pp. 157–162.

5. Vasil'ev F.Yu. Institut otkaza v возбуждении уголовного дела [Institute of refusal to initiate criminal proceedings]. Abstract of PhD thesis. St. Petersburg, 2016, pp. 14–18.

6. O'zbekiston Respublikasining jinoyat protsessi [Criminal Procedure of the Republic of Uzbekistan]. Tashkent, Academy of Mia of the Republic of Uzbekistan, 2012, pp. 309–310.

7. O'zbekiston Respublikasi Harbiy prokuraturasi tergovchilari va jinoyat-protsessual huquqi mutahassisilari o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijalari [The results of the survey conducted among investigators of the military prosecutor's Office of the Republic of Uzbekistan and specialists of criminal-prosessual law]. Tashkent, 2022.

8. Bordilovskiy Je.I., Galustyan O.A. Priostanovleniye, vozobnovleniye, prekrashheniye уголовного дела i okonchaniye sledstviya s obvinitel'nym zaklyucheniym [Suspension, resumption, termination of the criminal case and the end of the investigation with an indictment]. Moscow, 2004, pp. 30–33.

9. Murodov B.B. Jinoyat ishini tugatish: nazariya va amaliyot [Ending the criminal case: theory and practice]. Tashkent, Academy of the Ministry of internal affairs of the Republic of Uzbekistan, 2015, pp. 15–16.

10. Ugolovno-protsessual'nyy kodeks FRG [The Criminal Procedure Code of Germany]. Transl. of the German Foundation for International Legal Cooperation and the Organization for Security and Cooperation in Europe. 2016, p. 230.

11. The Criminal Procedure Code of Georgia. Ad. 2009, October 09, no. 1772-IIc.

12. The Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, 1998, September 1, no. ZR-248.

13. The Criminal Procedure Code of the People's Republic of China, Ad. at the 2nd session of the National People's Congress of the Fifth Convocation, 1979, July 1.

14. Japanese criminal-prosessual code – Keydzi-sashe-Ho, 1948, July 10, no. 131.

15. Criminal Procedure Act of South Korea – Hansa-son-biop, 1954, September 23, no. 341.

16. Ugolovno-protsessual'noye pravo OAE. Osnovnyye polozeniya stat'ey 20-21 [Criminal Procedure law of the UAE. Main provisions article 20-21].

17. Criminal Procedure Law – Saudi Arabia Criminal Procedure Law Royal Decree, 2001, October 16, no. (M/39).

18. O'zbekiston yuridik ensiklopediyasi [Legal Encyclopedia of Uzbekistan]. Tashkent, Adolat Publ., 2010, p. 380.

19. Mirolyubov N.I. Reabilitatsiya kak spetsial'nyy pravovoy institut [Rehabilitation as a special legal institution]. Kazan, 1902, p. 224.

20. Orlova A.A. Reabilitatsiya» [Rehabilitation]. 2007, Article 112.

21. Konstantinov P., Stukanov A. Institut reabilitatsii [Institute of Rehabilitation]. *Zakonnost' – Legality*, 2004, no. 7, p. 106.

22. The Criminal Procedure Code of the Republic of Tadzhikistan, of December 3, 2009 (with amendments and additions as of 07/19/2022)

23. Criminal Procedure Code of the Kyrgyz Republic No. 129 dated October 28, 2021.

24. Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, amend. and add. 2022, September 3.

25. Criminal Procedure Code of the Russian Federation, 2001, December 18, no. 174-FZ.

26. The Criminal Procedure Code of the Republic of Azerbaijan, app. by the Law of the Republic of Azerbaijan, 2000, July 14, no. 907-IQ, amend. and add. 2022, April 15.

YURISPRUDENSIYA

HUQUQIY ILMIY-AMALIY JURNALI

5 / 2022

BOSH MUHARRIR:

Xodjayev Baxshillo Kamolovich

Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektor,
y.f.d., dotsent

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI:

Ikrom Ergashev

Ilmiy boshqarma boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha
falsafa doktori, dotsent – bosh muharrir o'rinbosari

Mas'ul muharrir: D. Xudoynazarov

Muharrirlar: Sh. Jahonov, Y. Yarmolik,

F. Muhammadiyeva, Sh. Yusupova

Musahhih: M. Patillayeva

Texnik muharrirlar: U. Sapayev, D. Rajapov

Tahririyat manzili:

100047. Toshkent shahar, Sayilgoh ko'chasi, 35.

Tel.: (0371) 233-66-36, 233-41-09.

Faks: (0371) 233-37-48.

Web-sayt: www.tsul.uz

E-mail: lawjournal@tsul.uz

E-mail: tn.tdyu@mail.ru

Obuna indeksi: 1387.

Jurnal 25.10.2022-yilda tipografiyaga topshirildi.

Qog'oz bichimi: A4. Shartli 20,92 b.t. Adadi: 100.

Buyurtma raqami: 169.

TDYU tipografiyasida chop etildi.